ÇÜTAM

Kültür Evi Konuşmaları Dergisi

Haziran 2020

Cilt 3, Sayı 1

ÇÜTAM

Haziran 2020

İmtiyaz Sahibi

(Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Adına**)**

Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK

Editör

Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK

Editör Yardımcısı

Nevin MAZMAN

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Kültür Evi Konuşmaları (ÇÜTAM-KEK) Dergisi, ÇÜTAM Kültür Evinde hem akademi dünyasına hem de genel okura yönelik sunulan konferansların tam metinlerinin yılda iki sayı hâlinde yayımlandığı bir dergidir.

Yazışma Adresi: Çukurova Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi Binası, Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 01330 Balcalı, Sarıçam / Adana.

Telefon: 0322-3387118 / 0322-3386084 Dâhili: 2693

İnternet Sayfası: http://turkoloji.cu.edu.tr/

E-posta: cutam@cu.edu.tr/ cutam2017@gmail.com

E-ISSN: 2651-4133

Facebook: Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi

Twitter: Ç.Ü. Türkoloji Araştırmaları Merkezi

Instagram: cutam1996

YouTube: ÇÜ Türkoloji Araştırmaları Merkezi

AYDIN ÇAM*

İLKE ŞANLIER YÜKSEL*

YENİ/YEREL SİNEMA TARİHİ ÇALIŞMALARI: ADANA VE ÇUKUROVA BÖLGESİ ARAŞTIRMALARI[1]

Lumière Kardeşlerin sinematograflarından Alexandre Promio (1868–1926), 1897 yılının Mart ayındaki Mısır seyahatinin ardından Akdeniz kıyılarını takip ederek kuzeye yönelir. 3 Nisan 1897'de başlayan seyahatinin ilk durağı Tel Aviv'dir; Promio, Hayfa ve Kudüs'ten manzaralar kaydeder (örneğin *Arrivée d'un train*, *Débarquement d'une barque*, *Panorama en chemin de fer* ve *Caravane de chameaux*). Sonra kıyıdan içeriye Beytüllahim'e geçer ve ardından yeniden kuzeye, Beyrut ve Şam'a devam eder. Promio, Lumière Kataloğu'nda (https://catalogue-lumiere.com) 394–413 arasında numaralandırılan yirmi kadar kısa film çektikten sonra, muhtemelen Hatay üzerinden Anadolu'ya girer ve İstanbul'a yönelir. Bu seyahati biraz meşakkatli olur çünkü kendi ifadesiyle Abdülhamit Türkiye'sinde manivelalı herhangi bir ekipman şüpheyle karşılanmaktadır. Ama bu sorunlar Fransız Konsolosluğu'nun girişimleri ve bazı yetkililere verilen rüşvet sayesinde çözülür (Coissac, 1925, s. 196–197). Nihayet 1897 yılının Nisan ayının sonlarına doğru İstanbul'a, Promio'nun günlüğünde zikredildiği ve kataloğa aktarıldığı biçimiyle Constantinople'e ulaşılır. Promio, *Asya Türkiye'sini* (*Turquie d'Asie*) geride bırakmış ve *Avrupa Türkiye'sine* (*Turquie d'Europe*) ayak basmıştır artık. İstanbul'da, Lumière Kataloğu'nda 414–417 arasında numaralandırılan dört film çeker. Promio'nun çektiği, bir askeri geçit törenine ait iki film ile (*Défilé de l'infanterie Turque* ve *Défilé de l'artillerie Turque*) bir Haliç ve bir Boğaz manzarası (*Panorama de la Corne d'Or* ve *Panorama des rives du Bosphore*) İstanbul'a dair en eski film kaydı olarak kabul edilmektedir. Bugün Promio, ulusal sinema tarih yazımında neredeyse sadece İstanbul'da çektiği filmlerle anılmaktadır. İstanbul'un anaakım sinema tarih yazımının merkezinde olması gerektiği ön kabulü

* Dr. Öğr. Üyesi - Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi - Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Sinema Ana Bilim Dalı.

* Dr. Öğr. Üyesi - Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi - Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Sinema Ana Bilim Dalı.

[1] Konuşma Tarihi: 4 Aralık 2019

öylesine baskındır ki popüler tarih anlatısında, belki biraz da kutsal seyahatleri çağrıştırdığından olsa gerek, tam tersi olduğu halde, Promio'nun seyahatinin rotası İstanbul'dan Kudüs'e doğruymuş gibi anımsanır. Öyle ya sinema gibi modern bir olguyu taşıyan akışın İstanbul'dan Anadolu ve Ortadoğu'ya doğru yönelmesinden daha doğal ne olabilir ki? Promio'nun Osmanlı coğrafyasında tam olarak kaç film çektiğini söyleyemiyoruz, bu filmlerin bir kısmı bugün kayıp zaten. Belki de Hatay'ı ve sonrasında Toroslar'ı aşarken Çukurova'yı ilk kez filme alan kişi oldu. Bunu bilemiyoruz ama bildiğimiz şu ki; Promio Çukurova'dan geçen ilk sinemacıdır.

Arşiv belgelerine göre 1902'de, taşradaki film gösterimlerinin çoğunlukla seyyar sinema makineleriyle icra edildiği bir dönemde, Yunanistan'dan gelen "Dimitri" adlı bir sinematografçı önce Mersin'de hemen ardından da Adana'da film gösterimleri yapar (Özuyar, 2013, s. 150). Ali Özuyar'a göre "Osmanlı ve Yunan tebaasından Rumlar ile yurt sathına dağılmış olan Rum cemaatleri ve dernekleri" taşradaki sinema faaliyetlerinde etkin bir rol oynamaktadır ve bu nedenle Dimitri'nin Rum azınlığın etkin olduğu Adana'da film gösterimi yapması tesadüfi değildir (2017, s. 110). Bugün Adana Rum Cemaati'nin 1902'deki film gösteriminin hemen ardından bir sinema kurduklarını ve bu sinemada çok düzenli olmasa da film gösterimleri yapıldığını bilmekteyiz. Ne var ki bu sinemanın tam olarak hangi tarihte ve kimlerin girişimiyle kurulduğu, kuruluşunun ardından ne gibi faaliyetlere ev sahipliği yaptığı henüz aydınlanmış değil. Özuyar, *Adana Rum Sineması* adını verdiği bu sinemaya dair en eski yazılı kaydın 12 Temmuz 1914'te Kavala Konsolosluğu'ndan Hariciye Nezareti'ne gönderilen asılsız bir ihbar mektubu olduğunu belirtmektedir. Kavala Konsolosu'nun ifadesine göre kimliği açıklanmayan bir kişi, sinemanın "fevkalade miktarda olan gelirini" Yunan donanmasına yardım edilmesi için Yunan Hükümeti'ne dört yıldır gönderdiğini iddia etmektedir (Özuyar, 2013, s. 151). Bu iddia Adana valiliği tarafından soruşturulur ancak suçlamalar kanıtlanamaz ve bizim için bu vakadan geriye *Adana Rum Sineması*'nın mevcudiyetini 1910'a kadar tarihleyebilmek kalır. Kuvvetle muhtemeldir ki, o yıllarda şehirde faaliyet gösteren tek sinema işletmesi bu değildir: Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Fransız işgali altındaki Mersin'de faaliyet gösteren *La Pensée* adlı fotoğraf stüdyosunun editörlerinden Kyrkias Papadopoulos'un 1920'lerin hemen başında Adana'da, Eski Gar Meydanı'nda çektiği bir fotoğraf açık hava sinemasının varlığını göstermektedir. Bugün halen ayakta duran ve oto elektrik tamir atölyesi olarak faaliyet gösteren binanın terasındaki sinemanın makine dairesi ve kaçak seyri engellemek için arasına keten bezleri gerilen metal direkleri fotoğrafta açıkça görülmektedir. Papadopoulos'un *Teras Sineması* olarak adlandırdığı bu sinema ile *Adana Rum Sineması,* adları açık biçimde zikredilmemiş olsa da 1924 tarihli *Adana Ticaret Rehberi*'nde (Oğuz, 2014, s. 97) yer verilen iki sinema olmalı.

Teras Sineması'nın değil ama *Adana Rum Sineması*'nın akıbetine dair bilgiye arşivlerden ulaşabilmekteyiz. Sinema, Lozan Antlaşması'yla gerçekleştirilen mübadele sonrasında, Adana Milletvekili Zamir Bey tarafından verilen takrir sonucu, Bakanlar Kurulu'nun 16 Mart 1924 tarihli kararıyla kamulaştırılır ve Adana Türk Ocağı'na devredilir. Sinema, bu tarihten Türk Ocakları'nın kapatıldığı 1931'e kadar *Türk Ocağı Sineması* adıyla anılır ve yıllık 6.000 lira gelir elde edecek kadar (Pınar,

2015, s. 539) etkin bir biçimde işletilir. 1931'de Cumhuriyet Halk Fırkası'na devredilen sinema, gelir getirmesi amacıyla önce icara verilir, daha sonra satılır ve *Asrî Sinema* adını alarak uzun yıllar çalışır. 25 Aralık 1918'de yayın hayatına başlayan ve o günden bu yana aralıksız yayımlanan *Yeni Adana* gazetesinin arşivinden Cumhuriyet'in bu ilk on yılında Adana'da yoğun bir sinemacılık faaliyeti olduğunu; şehirdeki tiyatrolarda, kumpanyalarda hatta gazinolarda ya da barlarda zaman zaman gösterimlerin yapıldığını; bununla birlikte *Türk Ocağı Sineması*, *Lâle Sineması* –daha sonra sırasıyla *Elhamra* ve *Alsaray Sineması* adlarını alacaktır– ve *Yeni Sinema*'nın faaliyet gösterdiğini; ama 1920'lerin sonunda Zabit Yurdu gibi kimi kurumlarda da sinema salonlarının açılmaya başladığını görebilmekteyiz. İstanbul'dan filmlerin getirtildiği, sinema gösterimlerinin musikiyle, kantolarla, tiyatro oyunlarıyla ya da operetlerle iç içe geçtiği, sinemalardan vukuatın eksik olmadığı ama diğer taraftan sinemaya olağanüstü ilgi gösterilen ve önem verilen bir dönemdir bu. 1920'ler ve 1930'lar boyunca Adana'da sinemanın, İstanbul ve İzmir'de ya da pek çok Avrupa kentinde olduğu gibi, bir mekândan ziyade farklı eğlence biçimleri ve kültürel etkinliklerle iç içe geçen bir deneyimi imlediğini söylemek mümkündür. *Yeni Adana* ve *Türksözü* gazetelerinin arşivinden, bu dönemde Adana'da faaliyet gösteren *Asrî Sinema*, *Alsaray Sineması*, *Yeni Sinema* veya *Tan Sineması*'nın yanı sıra *Şark Tiyatrosu* ya da *Hürriyet Tiyatrosu* gibi yerlerde de film gösterimleri yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine bu arşivden, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Seyhan Nehri kıyısındaki parklarda faaliyet gösteren "müşterilerini genellikle erkeklerin oluşturduğu çadır tiyatroları ve kumpanyalarda kantoların, düettoların ve tek perdelik oyunların" (Tekerek, 2012, s. 309) arasına sızmış film gösterimlerinin yapıldığını çıkarmak da mümkün. Aynı şekilde şehirdeki barlarda, gazinolarda ya da kahvehanelerde de seyyar sinema makineleriyle zaman zaman film gösterimleri yapılmaktadır.

1940'lardan itibaren Adana Halkevi'nin faaliyetlerinin de etkisiyle, şehirde sinemaya olan talep yükselişe geçer. Adana Ticaret Odası (ATO) kayıtlarına göre Hacı Ömer Sabancı'nın 5 Nisan 1946'da tescil edilen ticari faaliyetlerinden biri, *Erciyes Sineması*'nı da bünyesinde barındıran Erciyes Palas Oteli'nin işletmeciliğidir. Aynı kayıtlarda görüldüğü üzere Cahit Gezicioğlu'na ait *Sabah Film*, henüz 1949'da filmcilik, film çevirme ve film ithalatı alanında faaliyet göstermektedir. Daha o yıllarda Adana'da epey yoğun sinemacılık faaliyeti gerçekleşmiş olmalı. Hakan Erkılıç'ın (2003, s. 70) aktarımına göre de ilk bölge işletmesi Adana'dır ve 1951'de kurulmuştur. Çelişkiler içerse de bu bilgilerden yola çıkarak 1950'lerin hemen başında şehirde bölge işletmeciliği modelinin temellerinin atılmaya başlandığını söyleyebiliriz. Adana'da 1960'tan önce, ATO tarafından tescillenen on işletme –*Atlas Film*, *Cenup Film*, *Dar Film*, *Erdini Film*, *Güler Film*, *Sabah Film*, *Sayın Film*, *Sözen Film*, *Koçanga Film* ve *Kurt Film*–, *filmcilik* işiyle uğraşmaktaydı. Şehirde sinemanın son derece devingen ve yoğun bir iş kolu olması elbette ki tesadüfi değildir. Bu yoğunluğun arkasındaki temel neden, şehrin çoğunlukla insan emeğine dayanan ekonomik düzenidir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulusal pamuk üretiminin merkezi konumundaki şehirde, tarımsal üretim önemini korumaya devam ederken Cumhuriyet döneminin ilk ana kentlerinden biri olarak da hızlı sanayileşme süreci yaşar. Bu süreç, 1948'de Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın ilanı, 1950'deyse

Demokrat Parti'nin iktidarı devralmasıyla ivme kazanır. Bu ivmeyle Adana'ya çok sayıda tarım ve tarıma dayalı sanayide kullanılacak araç–gereç girişi olur ama henüz bütünüyle makineleşmemiş tarımsal üretim, özellikle de pamuk üretimi nedeniyle tarım işçisi istihdamına yoğun talep vardır. 1940'tan sonra ekimi yapılan, yüksek verimli ancak çok kısa sürede toplanması gereken akala pamuğu üretimi nedeniyle çok sayıda mevsimlik tarım işçisi Adana'ya yönelir (Hinderink ve Kıray, 1970). Diğer yandan, tarımda makineleşmenin başlamasına da koşut biçimde köylerden şehir merkezine yoğun hareket vardır (Yaman, 1981, s. 65). Gerek sanayii kolunda gerekse ham maddeyi sağlayan tarım arazilerinde işgücüne talep arttıkça şehrin nüfusu da artar. Ağırlıkla Çukurova Bölgesi'nden kaynaklanan yoğun göç nedeniyle şehrin nüfusu 1965'te yaklaşık 402.000'i merkezde, 480.000'iyse köylerde yerleşmiş bulunmak üzere, 902.000 kişiye ulaşır (TÜİK 1965 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı). Üstelik bu dönemde, 1965–1970 yılları arasında şehre göç edenlerin %77,42'si ücretli olarak çalışmaktadır (Yaman, 1981, s. 112). Bu, var olan talebin yüksek oranda istihdama dönüştüğünü göstermekle birlikte, şehirdeki devingen nüfusun çay bahçeleri, gazinolar ve özellikle sinemalarda yoğunlaşan toplumsal hayata, öyle veya böyle katılabileceği maddi olanağa sahip olduğunu da göstermektedir.

1960'tan sonra, Adana'da sinemaya talep öylesine büyüktür ki Trakya, Zonguldak ve Eskişehir'i içine alan İstanbul Bölgesinin hemen ardından ikinci pazarı oluşturur (Dorsay ve Ayça 1973, s. 22). Dönemin önde gelen yapımcılarından Hürrem Erman, gelirin büyük kısmının İstanbul ve Adana Bölgesinden elde edildiğini, bunu İzmir, Samsun ve Ankara'nın takip ettiğini dile getirmektedir (aktaran Dorsay, Coş ve Ayça, 1973, s. 33). Aynı anda 100'ün üzerinde kapalı salon ve yazlık sinemanın faaliyet gösterdiği (Coş, 1969, s. 23); 1973'te 70mm projeksiyon makinesine sahip bir işletmenin bulunduğu ve *Feza Efsanesi 2001*'le (Stanley Kubrick, 1968) ilk gösterimin yapıldığı, ama aynı zamanda sinema çerçilerinin katır sırtına yükledikleri 16mm'lik projeksiyon makineleriyle yayla köylerinde film sattıkları bir ortam söz konusudur. Film yapımı, ithali, dağıtımı ve bunlarla bağlantılı alanlarda faaliyet gösteren işletmelerin *Adana Filmciler Derneği'*nde, sinema sahiplerinin veya işletmecilerinin *Adana Sinemacılar Derneği'*nde, seyircilerin ise Sinematek Derneği ve Türk Film Arşivi'yle işbirliği yapan sinema kulüplerinde örgütlendiği dönemdir bu. Üstelik bu yapı salt tüketim etkinlikleriyle kurulmuş değildir. Ulusal alanda tanınan Orhan Kemal ve Osman Şahin gibi senaristler; Yılmaz Güney, Ali Habip Özgentürk, Yılmaz Duru ve diğer yönetmenler; Arif ve Abdurrahman Keskiner kardeşler veya İrfan Atasoy gibi yapımcılar ve salon işletmecileriyle, *Umut* (Yılmaz Güney ve Şerif Gören, 1970), *Endişe* (Yılmaz Güney ve Şerif Gören, 1974) veya *Zıkkımın Kökü* (Memduh Ün, 1993) gibi filmler de bu yapının parçasıdır. Ne var ki 1970'lerden itibaren ama özellikle 1975'ten sonra tüm ülkede olduğu gibi, Adana'da da sinema sektörü bunalıma girecek bu yapı dönüşecektir.

Resim 1: Adana şehir merkezinde yürüttüğümüz yeni/yerel sinema tarihi araştırmalarından görüntüler.

Bizim Adana şehir merkezi ve Toros yayla köylerindeki çalışmalarımız, anaakım sinema tarihi yazımı ya da bu tarih yazımını eleştiren ancak onun içinden çıkan alternatif tarih yazımı önermelerinden belirgin bir biçimde ayrılarak, film yapım ve yönetiminden çok film dağıtım ve gösterim etkinliklerini; bir sinema filminin diğer filmler arasındaki yerinden ya da filmin içsel evreninden çok seyirciyi ve seyir etkinliklerini; bir filmi izleme deneyimi kadar kentsel ya da kırsal mekânda seyircinin hareketini (de) incelemeyi amaçlamaktadır. Böylelikle, sinemaya gitme deneyimini ve yönetmenlerin ya da akımların belirleyici olduğu dönemselleştirmeler yerine sinema salonlarının ve/veya açık hava sinemalarının dönüşümüyle birlikte seyir etkinliklerindeki dönüşümün biçimlendirdiği dönemleri incelemeyi de amaçlamaktayız. Bu bağlamda, Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi – Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü'ndeki lisans öğrencilerimizi mümkün olan her aşamasına dâhil etmeye çalıştığımız, Adana şehir merkezinde ve Toros yayla köylerinde yürüttüğümüz araştırmaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Resim 2: Toros yayla köylerinde yürüttüğümüz yeni/yerel sinema tarihi araştırmalarından görüntüler.

1. Sinema Çerçileri – Toros Dağları'nda Seyyar Sinema Deneyimi: Bu çalışma birincil kaynaklardan hareketle, özellikle otobiyografilerden ve sözlü kaynaklardan yola çıkarak, 1960–1975 yıllarıyla sınırlandırılmış bir dönemde, Çukurova Bölgesi sinema alanının öğelerinden birine, sinema çerçilerine ve dolayısıyla seyyar sinema deneyimine odaklanmaktadır. Çalışma, anaakım sinema tarihi araştırmalarının geleneksel yöntemlerinden belirgin biçimde ayrılarak, *Yeni Sinema Tarihi* yaklaşımından hareketle bahsi geçen dönemde Toros yayla köylerinde film gösterimi yapan *sinema çerçilerini*, bir sinema çerçisi olan Musa Özder'i ve Toros yayla köylerinde seyyar sinema seyir deneyimini merkezine almaktadır. Çalışma, bugün Mersin ili sınırları içinde bulunan Toros yayla köylerinden Arslanköy, Yavca, Kavaklıpınar, Tırtar, Çağlarca (Sunturas), Yüksekoluk ve Arpaç Yaylası'nda 1960–1975 yılları arasındaki seyyar film gösterimlerini muhtemelen izlemiş, 1945 yılı ve öncesinde doğan katılımcılarla yapılan sözlü tarih çalışması yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bugüne değin, anaakım sinema çalışmalarında karşılaştığımız gibi, belli başlı yönetmenleri, akımları ya da filmleri merkezine alarak gerçekleştirilen ulusal sinema tarihinin yazımı, kendini mekân bağlamında çoğunlukla İstanbul bölgesiyle sınırlamaktadır. Oysa güncel ve göreceli olarak az sayıda çalışmada tanıklık ettiğimiz gibi, bu bölgenin dışında da çok canlı bir sinema ortamı bulunmaktadır. Çalışma, bu bağlamda Çukurova Bölgesi sinema ortamının henüz gerçekleştirilmemiş tarih yazımına tabandan başlama niyetini de taşımaktadır. Bu çalışmamızın çıktısı olarak çok sayıda kongre/konferans bildirisi ve makale yayımlanmıştır.

2. 1933–1951 Döneminde Adana Halkevi'nin Sinemacılık Faaliyetleri: Cumhuriyet'in 29 Ekim 1923'teki ilanının ardından, bu yeni ulus-devletin asli öğelerini içeren dönüşümler ekonomik, politik, hukuki ve idari alanda yapılan düzenlemelerle hayata geçirilirken özellikle toplumsal ve kültürel alandaki dönüşümler için de yeni kurumlara, yeni yapılara ihtiyaç duyulur. Bir süre için daha önce kurulmuş bulunan *Türk Ocakları*'yla toplumsal ve kültürel dönüşüm gerçekleştirilmeye çalışılır ama kısa zamanda Cumhuriyet Halk Partisi ve partinin politikalarıyla örgütsel bağı çok daha güçlü bir kuruma ihtiyaç olduğu anlaşılır. Bunun üzerine 1932'te Halkevleri'nin kuruluşuyla ilgili hazırlıklar tamamlanır ve 19 Şubat 1932'de 14 ilde (Ankara, Afyon, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, İzmir, Konya, Samsun, Malatya, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir ve İstanbul) Halkevleri açılır. Halkevleri, Cumhuriyet Halk Partisi genel merkezine bitişik bir kurum olarak tasarlanır ve parti, Halkevleri'nin kuruluşunu ve amacını şu sözlerle açıklar: "Cumhuriyet Halk Partisinin Halkevleri ile takip ettiği gaye, milleti şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilatlandırmaktır." Halkevleri, 11 Ekim 1951'de Demokrat Parti tarafından kapatılıncaya değin, bu ilkelerin etrafında çeşitli etkinliklerde bulunurlar.

Bu araştırmamız Adana Halkevi'nin, kurulduğu 24 Şubat 1933'ten, halkevlerinin topyekûn kapatıldığı 1951'e kadar gerçekleştirdiği faaliyetlerden film yapım ve gösterim etkinliklerini içeren sinemacılığı merkezine almaktadır. Çalışmayla Adana Halkevi'nin *gösterit-temsil* ve diğer kollar aracılığıyla gerçekleştirdiği sinemacılık faaliyetleri derlenerek, bu faaliyetlerle ulaşılmaya

çalışılan ereklerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, Adana Halkevi tarafından 1935–1937 döneminde 22 sayısı yayımlanan *Akgünler Gazetesi*, 1937–1946 döneminde 91 sayısı yayımlanan *Görüşler Dergisi* ve 1946–1947 döneminde 11 sayısı yayımlanan *Çukurova Dergisi* taranmıştır. Bununla beraber bu gazete ve dergilerden ulaşılan bulgular, Adana'da 1918'den bu yana aralıksız yayımlanan *Yeni Adana* ve 1923–1966 yılları arasında yayımlanan *Türk Sözü* gazetelerinde aynı dönemde yer alan haberler ile TBMM tutanakları, Devlet Arşivleri ve TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü arşivleriyle de karşılaştırılmıştır. Tarama çalışmalarıyla elde edilen bulgular aracılığıyla 1933–1951 döneminde Adana Halkevi'nin gerçekleştirdiği sinema etkinliklerinin sınıflandırılması; şehir merkezinde ve şehir-dışı alanlardaki gösterimlerin saptanması; hangi tür ve nitelikte filmlerin gösterildiğinin saptanması; Adana Halkevi'nin film gösterimleriyle ulaşmaya çalıştığı hedeflerin saptanması; Halkevi'nin sadece film gösterimi değil, film üretimi yapıp yapmadığının da belirlenmesi ve eğer film üretimi gerçekleştirildiyse bu dönemde üretilen filmlerin kopyalarının sağlanması amaçlanmıştır. Bu çalışmamızın çıktısı olarak yine çok sayıda kongre/konferans bildirisi gerçekleştirilmiş olup, makale ve kitap çalışmalarımız devam etmektedir.

3. Sinemasal Şehri Haritalamak – Yılmaz Güney Filmlerinde Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Çalışmaları Yüksek Lisans Programı öğrencisi Olgu Yiğit'in tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen bu araştırmada, bir yönetmenin sinema aracılığıyla farklı mekânları bir araya getirerek, fizikî dünyada varolmayan sinemasal mekânları inşaa ettiği varsayımından yola çıkılmaktadır. Sinemasal kent manzaralarının ve şehir coğrafyalarının üretilmesine kaynak sağlaması bakımından, fizikî dünyada varlık bulan şehirler, kültürel coğrafyanın veya daha özelde sinema coğrafyasının önemli bir alanı haline gelmektedir. Buna bağlı olan bir diğer varsayım ise, sinemasal mekânlar her ne kadar yönetmen tarafından inşaa edilen / kurgulanan mekânlar olsa ve sinema anlatısının içinde biçim değiştirse, yeni coğrafyalara dönüşse de sinemasal coğrafyaları araştırmak bize kültürel ve fizikî coğrafya araştırmalarının sağladığından çok daha fazla veri sağlar. Çünkü sinemasal mekânlar, fizikî mekânlarla kıyaslanamayacak biçimde zengin bir içerikle yapılandırılmıştır. Açık ya da örtük biçimde fizikî dünyaya dair ekonomik, kültürel, politik ya da toplumsal veriye sinemasal mekânlar aracılığıyla erişebiliriz.

Bu tez çalışmasında, *Yeni Sinema Tarihi* yaklaşımından yola çıkarak, özgün araştırma yöntemiyle ve Yılmaz Güney'in dört filmi aracılığıyla (*Seyyit Han: Toprağın Gelini*, 1968; *Pire Nuri*, 1968; *Umut*, 1970 ve *Endişe*, 1974) sinemasal Adana'nın 1965–1975 döneminin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmaya bu dört filmin dâhil edilmesinin ve sınırlılıkları da bu dört filmin belirlemesinin nedenleri şunlardır: (1) Öncelikle bu dört filmin tamamı Adana'da çekilmiştir. Filmlerin gerek şehir ve kırsal, gerekse deniz manzaralarının tümü fizikî olarak Adana ilinin sınırları içinde yer almaktadır. Yönetmenin diğer bazı filmlerinde, özellikle avantür türünden filmlerinde de zaman zaman Adana manzaralarına rastlanmaktadır. Ama bu manzaralar hem bu filmlerin geneline yayılmaz hem de sinemasal olarak Adana'yı imlemez. Bu filmlerde şehir kimliksiz, herhangi bir coğrafya olarak kullanırlar. Oysa

bu dört filmin sinemasal manzaraları hem Adana'ya aittir hem de bu filmlerin doğrudan Adana'ya dair anlatısını tamamlamaktadır. (2) Bu dört filmin gerçekleştirildikleri 1965–1975 dönemi, ekonomik, demografik ve şehirleşme gibi farklı ölçütlerde, Adana'nın son derece yüksek bir hızla değişip dönüşüme uğradığı dönemdir. Dolayısıyla bu filmleri incelemek aynı zamanda bu dönemi farklı bağlamlarda incelemek anlamına gelmektedir. Ancak diğer yandan bu durum çalışmanın dönemsel kapsamını da belirlemektedir. Çalışmada incelenecek dönem bu nedenle 1965–1975 yıllarıyla sınırlandırılmaktadır. Olgu Yiğit, bu çalışmanın çıktısı olarak çeşitli kongre/konferans bildirileri sunmuş ve makaleler yayımlamıştır.

Resim 3: Adana – Karataş Ovası'nda yürüttüğümüz yeni/yerel sinema tarihi araştırmalarından görüntüler.

4. 1902–2019 Dönemi Adana Sinemalarının Haritalanması: Bu çalışmada Adana sinema işletmelerinin, bilinen ilk film gösteriminin gerçekleştirildiği 1902 yılından bu güne, 2020'ye ulaşan tarihi haritalama aracılığıyla araştırılmaktadır. Çalışma kapsamında, şehirde faaliyet gösteren ve sayısı 150'yi bulan açıkhava ve salon sineması ile sinema kompleksi, Adana Ticaret Odası'nın (ATO) arşivi, yerel film bültenleri ve gazeteler, açıkhava ve salon sinemalarının çalışanları ve mahalle muhtarları gibi birincil kaynaklardan derlenen veriyle belgelenmiş, bu işletmelerin konumları tespit edilmiş ve dijital olarak haritalanmıştır. Haritalama çalışması için bahsi geçen açıkhava ve salon sinemalarıyla, sinema komplekslerinin konumları CSV verisine dönüştürülmüş ve daha sonra *ArcGIS* haritalama/veri görselleştirme yazılımıyla şehir haritası üzerinde gösterilmiştir. Konum bilgisinin CSV verisine dönüştürülmesi sayesinde bahsi geçen sinema işletmelerinin yerlerini dönem haritaları üzerinde göstermek de mümkün olmaktadır. Bu sayede de şehrin farklı dönemlerinde sinema işletmelerinin konumlarını ve yoğunlaşmalarını şehrin kartografyası, demografik yapısı ya da gelişimi gibi farklı bağlamlarda yorumlamak ve değerlendirmek olanaklı hale gelecektir. Çalışmayla, (a) Şehirde 1902'den bu yana faaliyet gösteren açıkhava ve salon sinemalarıyla, sinema kompleksleri belirlenmiş ve listelenmiş; (b) Şehirde faaliyet gösteren sinema işletmelerinin konumları belirlenmiş ve dijital olarak haritalanmış; (c) Şehrin farklı dönemlerinde faaliyet gösteren sinema işletmelerinin konumları dönem haritaları üzerinde gösterilmiş; (d) Sinema işletmelerinin konumları ve yoğunlaşmaları şehrin demografik, ekonomik, kültürel ve

toplumsal yapısıyla birlikte yorumlanmış ve değerlendirilmiştir. Şehir coğrafyasının günden güne değiştiği/dönüştüğü bir dönemde sinema işletmelerini haritalamak, ortak hafızayı sistematik bir biçimde kaydetmenin yolunu açmakta ve geçmişin bilgisini geleceğe taşımaktadır. Tüm bunlarla beraber, araştırmanın çıktısı olarak, sinema işletmelerine dair veriyle geçmişten bugüne şehrin kamusal alanının ya da toplumsal, kültürel mekânlarının dönüşümüne dair yeni araştırmalara zemin hazırlanması da çalışmanın amaçları arasındadır. Bu çalışmamızın çıktısı olarak yine çok sayıda kongre/konferans bildirisi gerçekleştirilmiş olup, makale ve kitap çalışmalarımız devam etmektedir.

Çukurova'nın neredeyse 120 yılı bulan sinema tarihi, sadece Adana şehir merkezinde ya da Toros yayla köylerinde değil, ulusal ölçekte gerçekleşen film üretim, dağıtım ve tüketim etkinliklerine, biçimine ve/veya ilişkilerine de ışık tutmaktadır. Yeşilçam'ın altın yıllarında sinema endüstrisinin itici gücü olarak, taşradan gelen talebin büyüklüğünü Adana'daki filmcilik ve sinemacılık faaliyetlerine bakarak kestirmek mümkündür. Özellikle 1960–1980 yılları arasında yaşanan olağanüstü dönemin ardından bugün Adana'da, Uluslararası Adana Film Festivali kapsamında nostaljik bir öğe olarak gösterim yapan yazlık sinemaları istisna sayarsak, hiç yazlık sinema bulunmamaktadır. Salon sineması olaraksa, dördü alışveriş merkezlerinde konumlanmış altı sinema işletmesinde –*Cinemaximum*, *Avşar*, *Cinens*, *Cinema Pink*, *Metropol* ve *Arıplex*–, çoğu sadece belli dönemlerde açık tutulan kırk kadar salon vardır. Bu salonların kapasitesiyle (yaklaşık 10.000 kişi) şehir merkezinin nüfusunu oranladığımızda (yaklaşık 1.850.000 kişi), koltuk başına yaklaşık 185 seyircinin düştüğünü görmekteyiz. 1960'lardaki oran olan, koltuk başına 6 seyirciden 185 seyirciye gelinen dramatik dönüşüm az ya da çok, her şehirde yaşanmıştır. Bu konuda gerçekleştirilecek farklı çalışmalarla Çukurova'daki filmcilik ve sinemacılık etkinliklerinin bugünkü durumuyla, ulusal sinema endüstrisindeki dönüşümleri; bu dönüşümlerin ekonomik, politik, toplumsal, kültürel vb. bağlamlardaki ilişkisini ortaya koymak, bize sinemamızın bugünkü durumunu yorumlamak için de önemli bir veri sağlayacaktır. Bu bağlamda bizler de gerek akademik çalışmalarımızla gerekse Adana şehir merkezinde düzenlediğimiz söyleşiler ve sinema tarihi turlarıyla Çukurova Bölgesinin sinema tarihinin yazımına katkıda bulunmaya çalışmaktayız.

KAYNAKÇA

COİSSAC, Guillaume-Michel. (1925). *Histoire du cinématographe – De ses origines jusqu'à nos jours*. Paris: Cinéopse/Gauthier-Villars.

COŞ, Nezih. (1969). Türkiye'de Sinemaların Dağılışı. *AS Akademik Sinema – Filmcilik Sinemacılık Dergisi*, 2, 19–26.

ÇAM, Aydın. (2019a). Adana Sinemalarının Altın Yıllarına Genel Bir Bakış. Deniz Bayrakdar (Ed.), *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 15 - Sinema ve Yeşilçam* içinde (49–62). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

ÇAM, Aydın. (2019b). Bir Yaz Gecesi Rüyasında Yitip Giden Zaman, Mekân ve İnsan. Nilgün Tutal (Ed.), *Kent Kitabı – Mimariden Müziğe, Kahvecilerden Mezar Taşlarına* içinde (148–155). İstanbul: Varlık Yayınları.

ÇAM, Aydın. (2018). 1960–1975 Yılları Arasında Adana'da Filmcilik ve Sinemacılık İşi. *Galatasaray Üniversitesi İleti-ş-im Dergisi*, 28, 9–41.

ÇAM, Aydın. Adana Sinemalarının Altın Yıllarına Genel Bir Bakış. *Türkiye Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler XIX - Sinema ve Yeşilçam*, İstanbul, Türkiye, 2–5 Mayıs 2018.

ÇAM, Aydın & İlke Şanlıer Yüksel. "Opportunities of Digital and Participatory Methods in New Local Cinema History: The Case of Adana Cinemas", *Research Methods in Film Studies: Challenges and Opportunities (ECREA Film Studies)*, Ghent, Belçika, 18–19 Ekim 2019.

ÇAM, Aydın & İlke Şanlıer Yüksel. "Yeni Sinema Tarihi Çalışmalarında Dijital Olanaklar: Sahadan Örnekler", *Yeni Medya Çalışmaları IV. Ulusal Kongre*, İzmir, Türkiye, 4–5 Ekim 2019.

ÇAM, Aydın & YÜKSEL ŞANLIER İlke. "Sinema Çerçileri - Toros Dağları'nda Sinema Deneyimi", *1. Ulusal Sinema ve Felsefe Sempozyumu*, İstanbul, Türkiye, 23–25 Kasım 2018.

ÇAM, Aydın & İlke Şanlıer Yüksel. (2018). Toros Yayla Köylerinde Sinema Deneyimleri: Modernlik, Şehir, Sinema ve Seyirci İlişkilerine Dair Bir Soruşturma. *SineFilozofi*, 4(7), 408–428.

ÇAM, Aydın vd. "Panel: Yılmaz Güney Sineması: Çukurova Gerçeğinin Estetiği", *25. Uluslararası Adana Film Festivali Etkinlikleri*, Adana, Türkiye, 26 Eylül 2018.

ÇAM, Aydın vd. "Panel: Kent, Mekân ve Sinema", *24. Uluslararası Adana Film Festivali Etkinlikleri*, Adana, Türkiye, 25 Eylül 2017.

DORSAY, Atilla, Coş, Nezih ve Ayça, Engin. (1973). Ayın Konuşması – Yapımcı Hürrem Erman'la Konuşma. *Yedinci Sanat*, 6, 22–37.

ERKILIÇ, Hakan. (2003). *Türk Sinemasının Ekonomik Yapısı ve Bu yapının Sinemamıza Etkileri*. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

HINDERINK, Jan ve KIRAY, Mübeccel Belik. (1970). *Social Stratification as an Obstacle to Development – A Study of Four Turkish Villages*, New York: Praeger Publishers.

OĞUZ, Remzi. (2014). *1924 Adana Ticaret Rehberi*. Çev., Halil Altıparmak. Adana: Adana Ticaret Odası Yayınları.

ÖZUYAR, Ali. (2013). *Türk Sinema Tarihinden Fragmanlar (1896–1945)*. Ankara: Phoenix Yayınları.

ÖZUYAR, Ali. (2017). *Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895–1922)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

PINAR, Mehmet. (2015). Adana Türk Ocağı ve Faaliyetleri (1923–1931). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8(41): 537–552.

ŞANLIER YÜKSEL, İlke & ÇAM, Aydın. (2019a). Çukurova'da 1960–1980 Dönemi Sinema Pratiklerinin Özel Bir Örneği: Yörük Filmleri. *sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 291–320.

ŞANLIER YÜKSEL, İlke & ÇAM, Aydın (2019b). Adana Sinema Tarihinden Kadınların Seyir Deneyimine Dair Fragmanlar. *Kültür ve İletişim*, 22(2), 63–49.

ŞANLIER YÜKSEL, İlke & ÇAM, Aydın. "The Instrumentalisation of Cinema in Turkification Project of Minority Women During the Nation Building Process in Turkey: The Case of Hittite Women", *Audience Lost: Minority Women and Spectatorship*, Ghent, Belçika, 22–23 Kasım 2019.

ŞANLIER YÜKSEL, İlke & ÇAM, Aydın. "1933–1951 Döneminde Adana Halkevi'nin Sinemacılık Faaliyetleri", *16. TSBD Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, Ankara, Türkiye, 26–28 Kasım 2019.

TEKEREK, Nurhan. (2012). Adana'nın Eğlence Dünyasından; Seyhan Saz'dan Cafe-Barlara… *Adana'ya Kar Yağmış – Adana Üzerine Yazılar* (4. Baskı). Behçet Çelik (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 305–319.

TÜİK – Türkiye İstatistik Kurumu. Çevrimiçi Erişim: http://www.tuik.gov.tr.

YAMAN, Yücel (Koordinatör). (1981). *Yurt Ansiklopedisi – Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını Cilt I*, İstanbul: Anadolu Yayıncılık A.Ş.

YİĞİT, Olgu. (2020). Film Kartografisi: Sinemasal Mekâna Dair Felsefî Düşünceler. *SineFilozofi*, 5(9), 605–618.

YIĞIT, Olgu. (2019). Mapping the Cinematic City: Adana in Yılmaz Güney's Film. *Comunicación y Métodos | Communication & Methods*, 1(2), 209–220.

Araştırma Projeleri

"1902–2019 Dönemi Adana Sinemalarının Haritalanması", Çukurova Üniversitesi BAPKOM Bireysel Araştırma Projesi, SBA-2019-12134, 2019–*Devam Ediyor*.

"1933–1951 Döneminde Adana Halkevi'nin Sinemacılık Faaliyetleri", Çukurova Üniversitesi BAPKOM Bireysel Araştırma Projesi, SBA-2019-11993, 2019–*Devam Ediyor*.

"Sinemasal Şehri Haritalamak – Yılmaz Güney Filmlerinde Adana", Çukurova Üniversitesi BAPKOM Yüksek Lisans Tez Projesi, SYL-2019-11663, 2019–*Devam Ediyor*.

"Sinema Çerçileri – Toros Dağlarında Seyyar Sinema Deneyimi", Çukurova Üniversitesi BAPKOM Bireysel Araştırma Projesi, SBA-2018-10631, 2018–2019.